

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΕΡΕΥΝΗΤΗΡΙΟ ΕΡΕΤΝΟΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤ.

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ

ΖΑΝ-ΠΩΛ ΣΑΡΤΡ

(Ο ΠΑΡΟΞΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ)

Β'. Η ΣΑΡΤΡΕΙΑ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ *

Είπαμε στο προηγούμενο τεύχος ότι το ύπαρχω—και το είναι προσθέτουμε τώρα—έχει άλλη έννοια στη φράση «Τό βουνό υπάρχει (ή είναι)» και άλλη στη φράση: «Ο άνθρωπος υπάρχει (ή είναι)». Λοιπόν το είναι αυτό, το ύπαρχω αυτό, στη δεύτερη φράση έχει μεταβατική έννοια. Κι' έχει την έννοια αυτή γιατί, μάς λέει ο Σάρτρ, το «Μή ὄν» είναι συνυφασμένο με την ανθρώπινη ύπαρξη. Είναι, μάς λέει, συστατικό όχι μόνο της φαντασίας, όχι μόνο της συγκινήσεως, όπως είδαμε, αλλά και αυτής της κρίσεως, κι' αυτής της παραστάσεως. Και ο Σάρτρ σπεύδει να μάς προσφέρει το παράδειγμά του¹⁵: «Είναι βέβαιο» — μάς λέει — «ὅτι το καφενείο καθ' ἑαυτό με τους πελάτες του τὰ τραπέζια του, τους καθρέφτες του, τὸ φῶς του, τὴν καπνισμένη ἀτμόσφαιρά του, τους θορύβους τῶν φωνῶν, τους διασταυρωμένους δίσκους τῶν ποτηριῶν και τὰ βήματα πού τὸ γεμίζουν είναι ἕνα πλήρες είναι. Και οἱ λεπτομέρειες πού μπορῶ να διαισθανθῶ είναι «γεμάτες» ἀπ' αὐτὲς τίς ὁσμὲς, αὐτοὺς τοὺς ἤχους, αὐτὰ τὰ χρώματα πού ἔχουν ἕνα είναι δια-φαινο-μενικό. Παρόμοια ἢ τωρινὴ παρουσία τοῦ Πέτρου σ' ἕνα τόπο πού δὲν γνωρίζω είναι ἐπίσης πληρότητα τοῦ είναι. Φαίνεται ὅτι βρίσκουμε τὸ πλήρες παντοῦ. Ἀλλὰ πρέπει να παρατηρηθεῖ ὅτι στὴν ἀντίληψη ὑπάρχει πάντα συγκρότηση μιᾶς μορφῆς ἐπάνω σ' ἕνα βάθος. Κανένα ἀντικείμενο, κανένα σύνολο ἀντικειμένων δὲν είναι ἐνδεδειγμένο εἰδικά για να ὀργανωθεῖ σὲ βάθος ἢ σὲ μορφή. Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κατεύθυνση τῆς ἀναφορᾶς μου (intention). Ὄταν μπαίνω στὸ καφενείο αὐτὸ για να ζητήσω σ' αὐτὸ τὸν Πέτρο, γίνεται μιὰ συνθετικὴ ὀργάνωση ὄλων τῶν ἀντικειμένων τοῦ καφενείου στὸ βάθος τῆς ὁποίας είναι δεδομένο ὅτι ὁ Πέτρος θὰ φανεῖ και ἡ ὀργά-

νωση αὐτὴ είναι ἕνας πρῶτος μηδενισμὸς (néantisation). Κάθε στοιχεῖο τοῦ διαμερίματος, πρόσωπα, τραπέζια, καθίσματα, τείνει ν' ἀπομονωθεῖ, ν' ἀφαρπασθεῖ ἐπάνω στὸ βάθος τὸ ἀποτελεσμένο ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἄλλων ἀντικειμένων, διαλύεται μέσα στὸ βάθος αὐτό... Ἔτσι ὁ πρῶτος αὐτὸς μηδενισμὸς ὄλων τῶν μορφῶν πού παρουσιάζονται και βουλιάζουν μέσα στὸ σύνολο είναι ὄρος ἀπαραίτητος για τὴν παρουσία τῆς κύριας μορφῆς πού είναι ἐδῶ τὸ πρόσωπο τοῦ Πέτρου. Και ὁ μηδενισμὸς αὐτὸς είναι δεδομένος στὴ διαίσθησή μου, εἶμαι μάρτυρας τῆς διαδοχικῆς ἐξατμίσεως ὄλων τῶν ἀντικειμένων πού παρατηρῶ και ἰδιαίτερα τῶν προσώπων πού με συγκρατοῦν μιὰ στιγμή («Μήπως είναι αὐτὸς ὁ Πέτρος;») και τὰ ὁποία ἀποσυντίθενται ἀμέσως διότι ἀκριβῶς «δὲν είναι τὸ πρόσωπο τοῦ Πέτρου». Ἐὰν ἐν τούτοις ἀνακαλύψω τὸν Πέτρο, ἢ διαίσθησή μου θὰ γεμίσει ἀπὸ ἕνα στοιχεῖο στερεό, ξαφνικά θὰ γοητευθῶ ἀπὸ τὸ πρόσωπό του κι' ὄλο τὸ καφενείο θὰ ὀργανωθεῖ γύρω ἀπὸ αὐτὸ σὲ μιὰ ἐχέμυθη παρουσία. Ἀλλ' ὁ Πέτρος δὲν είναι ἐκεῖ. Αὐτὸ δὲν θέλει βέβαια να 'πεῖ ὅτι ἀνακαλύπτω τὴν ἀπουσία του σὲ κάποιον ὀρισμένο τόπο τοῦ καταστήματος. Είναι ἀπὸν ἀπ' ὄλο τὸ καφενείο. Ἡ ἀπουσία του παγιώνει τὸ καφενείο στὴ διαρροή του, τὸ καφενείο παραμένει ἕνα βάθος, προσφέρεται ἐπίμονα ὡς μιὰ ὄλότητα ἀδιαφοροποίητη σὲ μὴ τὴν περιθωριακὴ προσοχή μου, γλυστρᾶ πρὸς τὰ πίσω, κυνηγᾶ τὸν μηδενισμό του. Μόνον γίνεται βάθος για μιὰ ὀρισμένη μορφή, τὴν φέρνει παντοῦ κρατώντας τὴν μπροστά του, μου τὴν παρουσιάζει παντοῦ και αὐτὴ ἢ μορφή πού γλυστρᾶ σταθερὰ ἀνάμεσα στὰ βλέμματά μου και τὰ στερεὰ ἀντικείμενα τοῦ καφενείου είναι ἀκριβῶς μιὰ διαρκὴς διαρροή, είναι ὁ Πέτρος ὑψούμενος ὡς μὴ ὄν ἐπάνω στὸ βάθος τοῦ μηδενισμού τοῦ καφενείου. Ἔτσι αὐτὸ πού

* βλ. τὸ τεύχος 582

προσφέρεται στη διαίσθηση είναι ένα φτερούγισμα του μη ὄντος, είναι τὸ μη ὄν ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ ὁποῖου ὁ μηδενισμὸς καλεῖται, ἀπαιτεῖ τὴν ἐμφάνιση τῆς μορφῆς καὶ εἶναι ἡ μορφή που γλυστράω ὡς ἕνα τίποτ ἐστὴν ἐπιφάνεια τοῦ βάθους. "Ο,τι χρησιμεύει ὡς βάση τῆς κρίσεως: ὁ Πέτρος δὲν εἶναι ἐδῶ, εἶναι ἡ διαισθητικὴ ἀντίληψη ἑνὸς διπλοῦ μηδενισμοῦ».

*Ἐτσι γίνεται περισσότερο καταληπτὴ ἡ φράση τοῦ Χαϊντέγγερ: «Τὸ μη ὄν εἶναι συστατικὸ τοῦ ὑπάρχοντος»¹⁶. "Οσο εἶναι ζωντανὸς ὁ ἄνθρωπος ἐκκρίνει «μη ὄν», νοιώθει τὸ ἐσωτερικὸ του κενὸ καὶ τείνει ἀκατάπαυστα νὰ τὸ γεμίσει καὶ ἡ τάση αὐτὴ διαρκεῖ ὅσο καὶ ἡ ζωὴ του καὶ παύει μαζὶ μ' αὐτὴ, γιατί καὶ τὸ κενό, τὸ «μη ὄν», διαρκεῖ ὅσο καὶ ἡ ζωὴ του καὶ παύει νᾶναι κενό, παύει νᾶναι «μη ὄν», μὲ τὸ τέλος τῆς ζωῆς. Ἄς ἀκούσωμε πάλι τὸν παρισινὸ διανοητὴ, ὄχι τώρα σ' ἕνα θεωρητικὸ του ἔργο, ἀλλὰ στὸ δεύτερο τόμο τοῦ μυθιστορήματός του: «Οἱ δρόμοι τῆς Ἐλευθερίας»: «Νεκρός. Καὶ ἡ ζωὴ του ἦταν ἐκεῖ, παντοῦ, χωρὶς παλμό, τελειωμένη, σκληρὴ, γεμάτη, σὰν ἕνα αὐγό, τόσο γεμισμένη ὥστε ὅλες οἱ δυνάμεις τοῦ κόσμου δὲν θὰ μπορούσαν νὰ μπάσουν μέσα σ' αὐτὴ ἕνα μόριο»^{16α}.

* * *

*Ἐτσι τὸ μη ὄν παρουσιάζεται ὡς ἡ πρώτη προϋπόθεση γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐρωτᾶ, ποὺ ζητάει, γιὰ τὸν ἄνθρωπο, μὲ μιὰ λέξη, ποὺ ζεῖ. Γιὰ νὰ ὑπάρχει ἐρώτηση πρέπει νὰ ὑπάρχει ἡ δυνατότητα τῆς ἀρνήσεως, «Γιὰ νὰ ὑπάρχει ἀρνηση στὸν κόσμος» — λέει ὁ συγγραφέας τοῦ «ὄντος καὶ μη ὄντος» — «καὶ γιὰ νὰ μπορούμε συνεπῶς νὰ ῥωτᾶμε γιὰ τὸ εἶναι, πρέπει κατὰ κάποιον τρόπο νὰ εἶναι δεδομένο τὸ Μη εἶναι»¹⁷. Πῶς ὅμως μπορούμε νὰ συλλάβωμε κάπως βαθύτερα τὸ νόημα αὐτοῦ τοῦ «Μη εἶναι»; Ἄς δοῦμε μερικὰ ἀρνητικά του χαρακτηριστικά: Πρῶτον: Αὐτὸ τὸ «Μη ὄν» δὲν μπορεῖ νᾶναι «ἐξω» ἀπὸ τὸν ὄν ὑπὸ μορφή συμπληρωματικὴ, γιατί τὸ μη-εἶναι δὲν μπορεῖ νὰ διαδεχθεῖ τὸ εἶναι, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ εἶναι (τὸ ὄν) γιὰ νὰ συγκρατεῖται. Δεύτερον: Οὔτε ὡς ἕνα ἄπειρο μέσα στὸ ὁποῖο θὰ ὑπῆρχε τὸ ὄν μπορεῖ νὰ τεθεῖ: Οἱ ὄροι «ἀπόσταση», «ἀπουσία», «ἀπόληση» ποὺ ὁ Σάρτρ τοὺς ἀποκαλεῖ «ἀρνητικότητες» μᾶς τὸ δείχνουν καθαρά. Ὑπάρχει μέσα στὸν κόσμος μιὰ πληθὺς ὄντων ποὺ περικλείουν μέσα τους τὸ μη ὄν κι' ἔτσι μπορούμε νὰ τὸ νοήσουμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ὄν κλείνει μέσα του τὸ μη ὄν καὶ τὸ φέρνει ὅπως ὁ καρπὸς φέρνει μέσα του τὸ σκουλήκι»¹⁸. Τρίτον: Δὲν μπορούμε νὰ τὸ νοήσουμε παίρνοντας ἀφετηρία τὸ ἴδιο γιατί «ὄντας μη ὄν δὲν μπορούμε ν' ἀντλήσωμε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὴν ἀναγκαία δύναμη τοῦ μηδενισμοῦ του»¹⁹.

Γιὰ νὰ πᾶμε πλησιέστερα στὸ νόημα τοῦ Σάρτρειου Μη ὄντος, θὰ καταφύγουμε στὸ ὠραῖο παράδειγμα ἑνὸς λεπτοῦ μελετητοῦ τοῦ Σάρτρ, τοῦ Φρανσις Ζανσόν²⁰, στὸ παράδειγμα τῆς αὐτοκτονίας: Ἡ Ζωὴ ὑπάρχει. Ἀπὸ μιὰ ἀποψη ὁ θάνατος ἑνὸς ζωντανοῦ ὄντος δὲν εἶναι ἀρνηση τῆς Ζωῆς. Δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μεταμόρφωση, εἶναι ἕνα γίνεσθαι. Ἀλλὰ στὰ μάτια τῆς Ζωῆς τί εἶναι ἡ αὐτοκτονία; Ἐδῶ ἔχουμε ἀρνηση τῆς Ζωῆς. Μιὰ ἀρνηση ποὺ βέβαια δὲν συνεπάγεται ἐξ ἑαυτῆς ἡ Ζωὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ὁποία δὲν βρίσκεται ἐξω ἀπὸ τὴ Ζωὴ ἀφοῦ πραγματώνεται μέσα στὴ καρδιά τῆς Ζωῆς. Ἡ αὐτοκτονία δὲν ἀλλάζει τὸ νόημα τῆς Ζωῆς ἀλλ' ὅμως τὸ ἀρνεῖται, τὸ ἀποκρούει. Εἶναι αὐτὸ τὸ τίποτ ἐστὶν διὰ τοῦ ὁποῖου ἡ Ζωὴ παίρνει, γιὰ τὸ ἱκανὸ γι' αὐτοκτονία ἄτομο, ἕνα νόημα ποὺ δὲν θὰ τὸ εἶχε, ἐὰν αὐτὸ τὸ τίποτ δὲν ὑπῆρχε κατὰ κάποιον τρόπο, Ἡ Ζωὴ εἶναι ἄλογη, δὲν ἔχει «διότι», δὲν μπορεῖ δηλ. νὰ ἐξηγηθεῖ μὲ κάτι διάφορο ἀπ' αὐτὴ. Ἡ Ζωὴ βρίσκεται πέρα ἀπὸ κάθε ἀξία. Λοιπὸν, ἐρχεται ἡ αὐτοκτονία — δηλαδή ἡ ἀρνηση, τὸ «Μη ὄν — γιὰ νὰ προσφέρει τὴν δυνατότητα ἀπονομῆς, μιᾶς ἀξίας στὴ Ζωή. Εἶναι ἡ αὐτοκτονία τὸ «δυνατόν» μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὁποῖου βγαίνει ἡ Ζωὴ ἀπὸ τὴν massivité της, τὴν πέτρινη ἀδράνειά της, ἀπὸ τὸ εἶναι, γιὰ νὰ ἐκχυθεῖ στὸν ἀτέλειωτο ὀρίζοντα τῶν δυνατοτήτων. Ἡ αὐτοκτονία περιέχει ἐπὶ τέλος κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ συμβεῖ στὴ Ζωή. Συνοψίζουμε: Ἡ αὐτοκτονία συνεπάγεται τὴ δυνατότητα νὰ τεθεῖ ἡ Ζωὴ ὡς ἐρώτημα. Ἐτσι καὶ τὸ μη ὄν συνεπάγεται τὴ δυνατότητα νὰ τεθεῖ τὸ ὄν ὡς ἐρώτημα.» «Τὸ μη ὄν εἶναι ἡ ἰδιαιτέρα δυνατότητα τοῦ ὄντος καὶ ἡ μοναδικὴ του δυνατότητα» θὰ πεῖ ὁ Σάρτρ. Μὲ τὴ δυνατότητα τῆς αὐτοκτονίας ἡ Ζωὴ καὶ συσχετικὰ αὐτὸ «τὸ φαινόμενο ζωῆς» ποὺ εἶναι ὁ θάνατος, παίρνουν ἕνα νόημα. Μὲ τὸ μη ὄν τὸ ὄν παίρνει ἕνα νόημα.

* * *

Τὸ ὄν λοιπὸν ὑποβαστάζει κατὰ κάποιον τρόπο τὸ μη ὄν. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τοῦ ἀμετάφραστο αὐτοῦ χωρίου τοῦ L'Être et le Néant²¹: «L'Être par qui le Néant arrive dans le monde est un Être pour qui, dans Son Être, il est question du Néant de Son Être». Ἄς σκεφθοῦμε ἄλλη μιὰ φορά τὴν ἀναλογία: Ζωὴ-αὐτοκτονία γιὰ νὰ δοῦμε ὅλην τὴν ἀλήθεια ποὺ ὑπάρχει στὴ Σάρτρεια αὐτὴ διατύπωση: «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὄν διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ μη ὄν ἐρχεται στὸν κόσμος»²². Καὶ εἶναι φανερό ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἡ «ἀνθρώπινη πραγματικότητα» τοῦ Χαϊντέγγερ, δὲν μπορεῖ νὰ «μηδενίσει» τὴ «μάζα εἶναι» παρὰ μόνο ἐὰν τὴν κρατήσῃ μπροστὰ της ὡς ἕνα σύνολο, τοποθετώντας τὸν ἑαυτὸν της ἐξ ἑξ ὡς: «Ὁ,τι μπορεῖ νὰ τροποποιήσῃ εἶναι ἡ σχέση της μὲ

τό είναι. Γι' αυτήν, βάζοντας έξω από την τροχιά ένα ύπαρχον, είναι το ίδιο ως να τοποθετεί αυτή τον εαυτόν της έξω από την τροχιά σχετικά με το ύπαρχον αυτό. Στην περίπτωση αυτή του διαφεύγει, βρίσκεται έξω από το «πεδίο βολής» του, το ύπαρχον δεν μπορεί να ενεργήσει επάνω της, ανεχώρησε πέραν ενός μη δν τ ο ς. Σ' αυτήν τη δυνατότητα της ανθρώπινης πραγματικότητας να εκκρίνει ένα μη δν που την απομονώνει ο Ντεκάρτ, έπειτα από τους Στωϊκούς έδωσε ένα όνομα: «Έλευθερία»²⁸. Αυτό λοιπόν το μη δν (néant) επιτρέπει τη διάκριση και την αντιπαράθεση του ρουρ σοί και του επ-σοί. Όσο ο άνθρωπος είναι ζωντανός, εκκρίνει μη δν, νοιώθει το έσωτερικό του κενό που του είναι δική του άξερρίζωτη ιδιότητα. Η ανθρώπινη συνείδηση είναι για τον Σάρτρ το κενό, αυτό το vide du milieu που ύπαρχει στην προμετωπίδα του βασικού του φιλοσοφικού έργου: «L'Étre et le Néant». Ο Γαβριήλ Μαρσέλ, μία ισότιμη με τον συγγραφέα που μελετάμε προσωπικότητα του Ύπαρξιμού, είδε σ' αυτήν την μηδενίζουσα δύναμη αυτήν την Έλευθερία, την Έλευθερία που τοποθετεί «έκτός λαβής» τη συνείδηση (²⁹). Αυτήν τη συνείδηση του «έξω» από τα πράγματα, του κενού που είναι ή ούσία της έλευθερίας, την εκφράζει άριστοτεχνικά στο δεύτερο τόμο του μυθιστορημάτος του: «Οι Δρόμοι της Έλευθερίας» ο Σάρτρ: «Έξω. Όλα είναι έξω· τα δέντρα πάνω στην όχθη, τα δύο σπίτια της γέφυρας, ο πετρωμένος καλπασμός του Έρρίκου του τέταρτου πάνω από το κεφάλι μου. Μέσα, τίποτα, ούτε ένας καπνός, δεν ύπαρχει μέσα. Έγώ; τίποτα. Είμαι ελεύθερος, λέει, με ξερό στόμα... Δεν είμαι τίποτα, δεν έχω τίποτα. Άχώριστος από τον κόσμο όσο και το φώς κι' έγ τούτοις έξοριστος, όπως το φώς που γλυστρά στην επιφάνεια της πέτρας, και του νερού.» Έξω. Έξω από τον κόσμο, έξω από τα περασμένα, έξω από τον εαυτό μου: «Η έλευθερία είναι ή έξορία και είμαι καταδικασμένος ναμαι ελεύθερος»³⁰. Και ο Σάρτρ σ' ολόκληρο το λογοτεχνικό του έργο δεν θα παύσει να τονίζει το οδυνηρό συναίσθημα που δημιουργεί στον άνθρωπο το κενό αυτό και μαζί τάν ασίγαστο πόθο του ανθρώπου για την αιωνία και ειρηνική πληρότητα των πραγμάτων, ένα πόθο που δεν θα βρει ποτέ την πραγμάτωσή του. Αυτό το οδυνηρό συναίσθημα που συγκερνάται με τόν άπραγματοποίητο πόθο για την κάθοδο στην ασάλευτη πληρότητα του πράγματος, θα το 'πει άγωνία ο Σάρτρ έπειτα από τόν Κίρκεγκαρντ. Μέσα στην άγωνία αυτή παίρνει την όριστική και άμετάτρεπτη μορφή της ή Έλευθερία. Την Έλευθερία αυτή, κεντρική κατηγορία της Σάρτρειας φιλοσοφίας, θα την δοϋμε καλύτερα στο επόμενο κεφάλαιο της μικρής αυτής μελέ-

της, στο κεφάλαιο που επιγράφεται: «Οι Δρόμοι της Έλευθερίας».

* * *

Η κατηγορία του γλοιώδους. Η έννοια του γλοιώδους αποκτά στη σκέψη του Σάρτρ τη σημασία μεταφυσικής αποκαλύψεως και αποτελεί βασικό στοιχείο της Σάρτρειας οντολογίας. Για τόν Σάρτρ ο άνθρωπος ύπαρχει στον κόσμο όχι μόνο ως δν δι' εαυτό—ρουρ σοί αλλά και ως ύλη. Είναι συνυφασμένο με το existant brut—το ώμο ύπαρχον. Δένεται άμεσα με το σώμα του αλλά σύγχρονα του μένει ξένος. Το παρατηρεί το σώμα του, το πασπατεύει, όπως ένα δέντρο, ένα άγαλμα, μη μπορώντας να φτάσει έως τη βαθειά ούσία του. Έτσι ή ζωή του ανθρώπου παρουσιάζεται, πότε ως μιά όρμη προς συνεπαφή με το μηδέν της (την έλευθερία της) πότε ως όρμη προς συνεπαφή με την υλική της μορφή και το έργο του Σάρτρ και το φιλοσοφικό και το λογοτεχνικό καθρεφτίζει την ταλάντευση αυτή του εκκρεμοϋς που δεν κατορθώνει να πλησιάσει έντελώς τα άκραία σημεία του ήμικυκλίου της ταλαντεύσεως, τα σημεία Είναι—Μη Είναι. Αν ζητήσωμε τώρα με βάση τις αναλύσεις του Σάρτρ να αναπαριστήσωμε με εικόνες αυτό το «ώμο ύπαρχον», το existant brut, θα γυρέψουμε εικόνες από την έννοια του σ τ ε ρ ε ο υ: «Ο,τι είναι σκληρό, πλήρες, γεμάτο σαν ένα αυγό, άμετάβλητο σαν ένα βουνό... Για την αντίληψή μας ένα δν που «είναι δ,τι είναι» πρέπει να είναι κάτι το στερεό. Έάν τώρα θελήσωμε ν' αναπαριστήσωμε το «δι' εαυτό, το ρουρ σοί, το εϋμετάβλητο, το εϋθραυστο, που δεν είναι ποτέ δυό φορές το ίδιο, «που δεν είναι δ,τι είναι, θα πάει ή σκέψη μας στο ποτάμι, στη θάλασσα. Το φυσικώτερο σύμβολο της κινούμενης συνειδήσεώς μας είναι το υγρό. Και το σχήμα της ταλαντεύσεως, που είδαμε πάρα πάνω, θα δώσει τη θέση του σ' ένα άλλο σχήμα. Ένα στερεό που λιώνει ή ένα υγρό που στεροποιείται. Η ανθρώπινη ζωή, μ' άλλα λόγια, δεν συμβολίζεται με την κίνηση ενός εκκρεμοϋς αλλά με τη συνεχή αλλαγή καταστάσεως ενός σώματος. Ούτε τέλεια στερεό, ούτε τέλεια υγρό, το σώμα είναι γλοιώδες. Ο Σάρτρ στάθηκε όριστικά στην παράσταση αυτού του γλοιώδους. Θα γίνει ο ζωγράφος του ανθρώπινου γλοιώδους. Ας δοϋμε τόν πίνακα του γλοιώδους που μάς παρουσιάζει στο «Όν και το μη Όν»³¹. «Το γλοιώδες είναι ή άγωνία του νερού. Η στερεοποιημένη αστάθειά του αποθαρρύνει την κατοχή. Το νερό είναι φευγαλέο αλλά μπορεί κανείς να το κατέχει και στη φυγή του άκόμη. Το γλοιώδες φεύγει με μιά φυγή πυκνή που μοιάζει μ' αυτή του νερού όσο το χαμοπέταμα της κόττας με το πέταμα του γερακιού... Το μέλι που τρέχει

από την κουταλιά μου επάνω στο μέλι που περιέχει το δοχείο αρχίζει να σκαλίζει την επιφάνειά του, ξεκόβει επάνω της αναγλυφικά και το σκόρπισμά του παρουσιάζεται σύγκαιρα σαν ξεφούσκωμα και σαν άπλωμα της μέσης μιας ώριμης γυναίκας... Ρίχτε νερό επάνω στο έδαφος. Τρέχει, ρίχτε μια γλοιώδη ουσία: εκτείνεται, απλώνεται, ισοπεδώνεται, είναι μαλακή. Έγγίσατε το γλοιώδες, δεν φεύγει, υποχωρεί. Το γλοιώδες είναι συμπίεστο. Δίνει, λοιπόν, κατ' αρχήν την εντύπωση ενός όντος που θέλει να το πάρετε στην κατοχή σας. Μόνον, τη στιγμή που πιστεύω ότι το κατέχω, να, με ένα περίεργο αναποδογύρισμα, παρουσιάζεται να με κατέχει αυτό. Η μαλακότητά του γίνεται βεντούζα. Απομακρύνω τα χέρια, θέλω να πλύνω το γλοιώδες κι' αυτό αρπάζεται από μέ, με αναρροφά· είναι μια μαλακή ενέργεια γυναικείας ύφης, ζει σκοτεινά κάτω από τα δάχτυλά μου. Με τραβάει στον έαυτόν του όπως το βάθος ενός γκρεμού μπορούσε να με τραβήξει. Το γλοιώδες είναι υπάκουο αλλά μιας υπέρτατης υπακοής ενός δαιμονισμένου, μιας σκυλίσιας υπακοής που σου δίνεται κι' όταν ακόμη δεν έχεις πιά ανάγκη από αυτή. Υπάρχουν φαρμακερές κατοχές. Νοιώθω άμεσα την παγίδα του γλοιώδους, δεν μπορώ να γλυστρήσω επάνω του. Αρπάζεται επάνω μου σαν βδέλλα. Γλυκερή και γυναικεία ρεβάνς που θα συμβολισθεί σ' ένα άλλο επίπεδο με την ποιότητα του ζαχαρωμένου. Αλλά το γλοιώδες προσφέρει μια εικόνα φριχτή: Το είναι του είναι μια μαλακή προσχώρηση, είναι αλληλεγγύη και συνενοχή ύπουλη, άοριστη και άμφιβολη προσπάθεια για έξατομίκευση...»

Λοιπόν αυτό το γλοιώδες, το κολλώδες, θα το 'πεί ο Σάρτρ και να υ τ ί α. Για το μεταφυσικό ρόλο του γλοιώδους, θα μ'ας μιλήσει πάλι ο Σάρτρ: «Το γλοιώδες παρουσιάζει μια «ύστέρηση» σταθερή στο φαινόμενο της μεταλλαγής του· είναι σαν μια άρνηση του ατόμου που δεν θέλει να εκμηδενισθεί μέσα στο π'αν, γιατί το μαλακό δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια εκμηδένιση που σταματά μεσοδρομής... Το αντικείμενο που κρατώ στο χέρι μου, εάν είναι στερεό, μπορώ να το απολύσω όταν μου άρέσει: Η αδράνειά του συμβολίζει τη δύναμή μου· το λυώνω αλλά δε με λυώνει· είναι το δι' έαυτο (pour soi) που μαζεύει στον έαυτόν του το εν έαυτώ (en soi). Αλλά να το γλοιώδες που ανατρέπει τους όρους: Το δι' έαυτο (pour soi) ξαφνικά προσβάλλεται· υπάρχει ή δυνατότητα το εν έαυτώ (en soi) ν' απορροφήσει το δι' έαυτο (pour soi). Υπάρχει δηλ. ή δυνατότητα το εν έαυτώ (en soi) να τραβήξει το δι' έαυτο (pour soi) στην τυχαιότητά του, στην αδιαφοροποίητη έξωτερικότητά του, στην χωρίς βάση ύπαρξή του. Το γλοιώδες είναι ή έκδίκηση

του εν έαυτώ (en soi) — ή σφήκα που βυθίζεται στο γλύκισμα και πνίγεται μέσα σ' αυτό... Είναι καθ' έαυτο τρομαχτικό το να γίνει μια συνείδηση γλοιώδης... Το γλοιώδες είναι ένα ιδεώδες που το αποδοκιμάζω μ' όλες μου τις δυνάμεις. Ένα εν ιδεώδες όπου το εν έαυτώ (en soi) το άσθήρικτο έχει προτεραιότητα πάνω στο δι' έαυτο και που θα το ονομάσουμε: ά ν τ ι - ά ξ ί α ».

Πολύ ώραία παρατηρεί ο Ρομπέρ Κάμπελ πώς ολόκληρη ή όντολογία και ίσως και ή ήθική του Σάρτρ ύφέρπουν κάτω από τις θεμελιακές και παράξενες αυτές γραμμές για τη φρίκη και τον ίλιγγο του γλοιώδους²⁷. Η φιλοσοφία του, προσθέτει ο Κάμπελ, και ή λογοτεχνία του παρουσιάζονται ως μια πλατεία αφήγηση της πάλης έναντιον του γλοιώδους.

* * *

Το θέμα τώρα με το οποίο θα κλείσει το σύντομο αυτό κεφάλαιο για την όντολογία του Σάρτρ είναι: Ποιά είναι τα βήματα που έκανε ή εύρωπαϊκή σκέψη με τον Σάρτρ, ή εύρωπαϊκή ύπαρξιακή σκέψη ειδικότερα, έπειτα από τον ίδρυτή της φιλοσοφίας της ύπαρξεως, τον Μαρτίνο Χάιντέγγερ. «Το νόημα της ύπαρξεως είναι ή χρονικότητα»²⁸. Σ' αυτήν την πρόταση θα μπορούσε κανείς να πεί ότι συνοψίζεται γύρω στα 1927 — χρονιά δημοσιεύσεως του έργου του «Είναι και Χρόνος» — ή θέση του Χάιντέγγερ. Καθαρότερη γίνεται ή θέση του Χάιντέγγερ σ' ένα του μάθημα μεταγενέστερο κατά πολύ του έργου του: «Είναι και Χρόνος». Ο φιλόσοφος παίρνει για παράδειγμα στο μάθημά του αυτό ένα βράχο που βρισκόταν μπροστά του: Για τον Ούσσερλ ο βράχος σαν τέτοιος είναι «κάτι τι», που παρουσιάζεται έπειτα από την πρώτη φαινομενολογική αναγωγή²⁹. Διά μέσου της αναγωγής αυτής το πράγμα παρουσιάζεται σε μ'ας άπαλλαγμένο από το περιβάλλον του, από τον έγκόσμιο χαρακτήρα του. Μ'ας προσφέρεται έτσι ως μια πολλαπλότητα ποιότητων που συγκροτούνται μέσα στη συνείδηση. Αυτήν την συγκρότηση προσπαθεί ο Ούσσερλ να τη συλλάβει τη στιγμή της δημιουργίας της.

Το πράγμα λοιπόν θεωρείται ως αντικείμενο (Gegenstand) από τη συνείδηση. Έξ άλλου ή συνείδηση είναι πάντοτε συνείδηση κάποιου πράγματος, αναφέρεται πάντοτε σε κάτι. Η αναφορικότητα αυτή είναι ιδιότητα συνυφασμένη με τη συνείδηση. Αυτή ή αναφορικότητα του Ούσσερλ άποτείνεται σε κάτι που βρίσκεται στο πεδίον όράσεως της συνειδήσεως (Das Sichtbare), το όρατό λοιπόν αυτό είναι το ίδιο και στον Κάντ. Ο Ούσσερλ βρίσκεται στην ίδια γραμμή του Κάντ. Ο Χάιντέγγερ όμως, που ξεκίνησε από τον Ούσσερλ για να προ-

χωρήσει όμως πιά πέρα τοποθετεί διαφορετικά τὸ θέμα. Γιὰ τὸ βράχο π. χ. ἐρωτᾷ: *Wie gehört dieses Dinge der Umwelt?* — Πῶς ἀνήκει τὸ πρᾶγμα αὐτὸ στὸν περιβάλλοντα κόσμος; Τὸ ἐρώτημα δηλ. τοῦ Χάιντέγγερ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἐρώτημα τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Οὐσσσερλ. Ἐάν παρουσιάσουν στὸν Χάιντέγγερ τὴν οὐσία τοῦ ὄντος ὡς ἰδέα, ὡς θέληση γιὰ δύναμη, ὡς αἰώνια ἐπιστροφή κλπ. ὁ Χάιντέγγερ θὰ ρωτήσει: Γιατί ἀντιλαμβάνεσθε τὴν οὐσία τοῦ ὄντος ὡς ἰδέα, ὡς θέληση γιὰ δύναμη, ὡς αἰώνια ἐπιστροφή: κλπ. Ἐδῶ, μᾶς λέει ὁ Χάιντέγγερ, βρίσκεται τὸ θεμελιακὸ ἐρώτημα τῆς Μεταφυσικῆς. Γιὰ τὸν Χάιντέγγερ ὁ βράχος εἶναι ἐν πρώτοις βράχος. Τὰ «νοήματά» του τὰ φτειάνουμε μετὰ, δὲν μπορεῖ νὰ νῆται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο π. χ. προσιτὸς ἢ ἀπρόσιτος παρὰ γιατί «ἐν πρώτοις» εἶναι βράχος. Πρέπει νὰ μάθουμε κατὰ τὸν Χάιντέγγερ νὰ θέτουμε τὸ ζήτημα τῆς ἀλήθειας ἔξω ἀπὸ κάθε ἀναφορικότητα, λυτρωμένοι ἀπὸ κάθε εἶδος ψυχολογισμοῦ. Ἀλλὰ πάλι ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἶναι καὶ τὸ ὅτι προσφέρει στὴ σημασιολογικὴ λειτουργία τῆς συνειδήσεως ἕνα ἀνεξάντλητο ἀπόθεμα νοημάτων γιατί κάθε τι ποὺ ὑπάρχει προσφέρεται κατὰ τὴν ἐκάστοτε προοπτικὴ καὶ περιβάλλεται ἀπὸ κάποιο χῶρο δυνατοτήτων σὲ λανθάνουσα κατάσταση. Τὸ ὅτι ἕνα νόμισμα ὑπάρχει σημαίνει ἀνάμεσα σ' ἄλλα καὶ ὅτι κατέχει μιὰ προσθία καὶ μιὰ ὀπισθία ὄψη καὶ ὅτι καμμιά προοπτικὴ δὲν ὑπάρχει τέτοια ὥστε νὰ γίνεται σύγχρονα ἀντιληπτές καὶ οἱ δύο ὀψεις γιατί ἀντιλαμβάνεσθαι σημαίνει ἀκριβῶς τοῦτο: Τὸ νὰ τοποθετῆσαι σὲ μιὰ ἀποψη. Ἀπὸ ὁποιαδήποτε δεδομένη θέση θάχει κανεὶς νὰ δεῖ ἐπὶ πλὴρον ἀπ' ὅτι ἤδη βλέπει. Ἀντιλαμβάνεσθαι ἐξαντλητικὰ σημαίνει ἀντίφαση. Κι' αὐτὸ ἰσχύει ὄχι μόνο γιὰ τὸ φαινόμενο μὲ τὴν αὐστηρὴ ἔννοια τῆς ἀντιλήψεως. Ἡ ἴδια διαπίστωση ἀφορᾷ κάθε δεδομένο τοῦ φυσικοῦ κόσμου ποὺ προσφέρεται καὶ στὴν ἄλογη ἐμπειρία. Κάθε φορὰ ἡ ἀποκάλυψη γεννᾷ μιὰ δυνατότητα ποὺ περιέχει τὸ μέλλον μιᾶς ἄλλης ἀποκαλύψεως καὶ σύγχρονα τὴ διαγραφὴ τῆς ἰδιαίτερης αὐτῆς ἀποψεως ποὺ εἶναι τὸ ραδική μου. Ἀλλ' ὅλο τὸ ζήτημα συγκεντρώνεται στὸ ἐάν ἡ ἱστορία αὐτῆ τῆς ἀποκαλύψεως μᾶς προϋποθέτει ἀπλοῦς θεατὲς ἢ ἀντίθετα δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀντανάκλαση τῆς ἐκτυλίξεως τῶν δικῶν μας σχεδίων. Στὴν ἐποχὴ τοῦ «Εἶναι καὶ Χρόνος» (1927) ἡ σκέψη τοῦ Χάιντέγγερ παρουσιάζεται κάπως σταματημένη. Μᾶς βεβαιώνει ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἀποκτοῦν ἕνα νόημα παρὰ μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου, νόημα ποὺ τυπώνεται ἐπάνω στὰ πράγματα ἀπὸ τὰ σχέδιά μας. Θάπρεπε συνεπῶς νὰ χαρακτηρίσωμε τὸ δόγμα αὐτὸ ὡς ἕνα ἰδεαλισμὸ τοῦ νοήμα-

τος στηριζόμενο ἐπάνω σ' ἕνα ρεαλισμὸ τοῦ ὄμου ὑπάρχοντος, ἕνα ἰδεαλισμὸ ποὺ ξαναφέρνει τὴν παλιά τοῦ Οὐσσσερλ ἀντίθεση οὐσίας καὶ ὑπάρξεως.

Τὴν ἐρμηνεία αὐτὴν τὴν δυναμώνει τὸ γεγονός ὅτι δὲν βρίσκει κανεὶς στὸ «Εἶναι καὶ Χρόνος» καμμιά ἀπὸ τὶς ἀναλύσεις ἐκείνες τοῦ αἰσθητοῦ — μιὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶδαμε πάρα πάνω στὴ Σάρτρεια περιγραφή τοῦ γλοιώδους — ποὺ λογαριάζονται ὡς ἀπὸ τὶς πιὸ πολυτίμες συμβολές τῆς γαλλικῆς ὑπαρξιακῆς σκέψεως. Ὁ Χάιντέγγερ παρουσιάζεται στὸ «Εἶναι καὶ Χρόνος» ὡς ἕνας ἀντινοησιακὸς φιλόσοφος μεριμνώντας σχεδὸν ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν ἄλογη ἐμπειρία. Πάντως ἡ μεταγενέστερη τοῦ «Εἶναι καὶ Χρόνος» ἐξέλιξη τοῦ Χάιντέγγερ, δείχνει ὅτι σημειώθηκε στὴ σκέψη τοῦ φιλοσόφου τῆς Φράϊμπουργκ ἕνας προσανατολισμὸς πρὸς τὸν ρεαλισμὸ τῆς ποιότητας τοῦ αἰσθητοῦ, μολονότι ἔως σήμερα τοῦλάχιστον, δὲν φαίνεται νὰ δώσε ὁ Χάιντέγγερ στὸν ρεαλισμὸ τῆς ποιότητας τὴν ὀντολογικὴ σημασία ποὺ τοῦ ἀνήκει ἀφοῦ τὸ ἔργο του δὲν μᾶς δίνει καμμιά διερεύνηση καὶ καμμιά περιγραφή τοῦ πράγματος. Στὴν γαλλικὴ ὑπαρξιακὴ σκέψη καὶ κυριώτατα στὸν Ζάν-Πώλ Σάρτρ ἀνήκει τὸ ἔργο τῆς ἐμβασύνσεως τοῦ ζητήματος αὐτοῦ. Ὁ Σάρτρ μολονότι καθιερώνει ἕνα ριζικὸ διαχωρισμὸ μετὰ τοῦ ἐν ἑαυτῷ — *en soi* καὶ τοῦ δι' ἑαυτὸ — *pour soi*, δέχεται καὶ ὑπογραμμίζει τὸν ρεαλισμὸ τῆς ποιότητας. Πολλές σελίδες, ἀπὸ τὶς πιὸ περίφημες, τοῦ «ὄντος καὶ μὴ ὄντος» τὸ δείχνουν. Ἡ ποιότητα εἶναι γιὰ τὸν Σάρτρ αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ ἐν ἑαυτῷ — *en soi*. Τὸ λεμόνι εἶναι ἕνας ὄγκος κίτρινος, ρυτιδωμένος, αὐγουλωτός. Εἶναι ἀδύνατο ἢ συνείδηση ν' ἀλλάξει ἐδῶ κάτι. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ δεχθεῖ ὅτι ἕνα «δι' ἑαυτὸ» — *pour soi*, καθαρὴ ἀρνητικότητα καθ' ἑαυτὸ καὶ ποὺ δὲν ἔχει σχετικὰ μὲ τὸ «ἐν ἑαυτῷ» — *en soi* παρὰ μιὰ ἀρνητικὴ σχέση καταλήγει νὰ τροποποιήσῃ κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο τὸ ὄν. Ὅτι μπορεῖ τὸ δι' ἑαυτὸ — *pour* «νὰ κάνει, εἶναι νὰ τεμαχίσει στὸν ὄγκο αὐτὸ τοῦ «ἐν ἑαυτῷ» — *en soi* σύνολα περισσότερο ἢ λιγώτερο τακτοποιημένα. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία. Τὸ γεγονός εἶναι γιὰ τὸν Σάρτρ ὅτι ἡ ποιότητα βρίσκεται πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ «ἐν ἑαυτῷ» — *en soi*. Ἐν τούτοις, ὑπάρχει ἐπίσης στὸν Σάρτρ ἕνα δόγμα τοῦ σχεδίου, ἕνα δόγμα τοῦ νοήματος ὡς σχεδίου ἴσης σημασίας μὲ τὶς θέσεις του γιὰ τὸν ρεαλισμὸ τῆς ποιότητας. Τὸ ὅτι π. χ. βρίσκω τὸν βράχο αὐτὸν ἀπρόσιτο δὲν αἰτιολογεῖται παρὰ σχετικὰ μ' ἕνα σχέδιο ἀναρριχίσεως. Τὸ ἐν ἑαυτῷ — *en soi*, δηλ. δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἕνα ἀπέραντο, ἕνα ἀνεξάντλητο ἀπόθεμα ποιότητων. Αὐτὴν τὴν χαοτικὴ ζούγκλα τὸ μηδενίζον βλέμμα τῆς συνειδήσεως (τὸ

σχέδιο) την διατρέχει και στην ανατέμνει. Ἡ διαδικασία τῆς συνειδήσεως πού διατρέχει τὴ μάζα τῶν ποιότητων εἶναι διαδικασία σειρᾶς σχεδίων στὴ βάση τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἓνα θεμελιακὸ σχέδιο καὶ τὸ σχέδιο αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸν Σάρτρ ὁ τρόπος πού ἐδιάλεξα ἐγὼ νὰ μᾶς μέσα στὸν κόσμο. Ἡ ποιότητα προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐν ἑαυτῷ—en soi, τὸ νόημα προέρχεται ἀπὸ τὸ σχέδιο δηλ. τὸ δι' ἑαυτὸ—pour soi. Τὸ νόημα εἶναι ἡ συνάντηση τοῦ σχεδίου καὶ τῆς ποιότητας, τοῦ δι' ἑαυτὸ—pour soi μὲ τὸ ἐν ἑαυτῷ—en soi, ἔτσι ὅπως ἡ συνάντηση αὐτὴ ἀ-

νεβαίνει στὸν ὀρίζοντα τοῦ δι' ἑαυτὸ—pour soi.

Ἔτσι στὴ Σάρτρεια ἀντίληψη τείνει νὰ ξεπεραστεῖ ἡ ἀντίθεση: ρεαλισμός-ιδεαλισμός.—Ἄλλ' εἶναι ἤδη καιρὸς νὰ δοῦμε τὴ Σάρτρεια αἴσθηση καὶ θεωρία γιὰ τὴν Ἐλευθερία, τὸ νόημα τῆς ὁποίας συνυφαίνεται μὲ τὸ Σάρτρειο Μὴ ὄν καὶ ἀποτελεῖ μαζί μ' αὐτὸ τὴν ὑφή καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου τοῦ παρισινοῦ διανοητῆ.—Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ θ' ἀσχοληθεῖ τὸ τρίτο κεφάλαιο τῆς μελέτης αὐτῆς πού τιτλοφορεῖται: «Οἱ Δρόμοι τῆς Ἐλευθερίας».

Κ. Ι. ΔΕΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

15. Βλ. J.P.Sartre. L'Être et le Néant, σ.44.
16. Βλ. M.Heidegger *Was ist Metaphysik* σ. 24.
- 16α. Βλ. J. P. Sartre. *Les Chemins de la Liberté. II. Le Sursis* σελ. 52.
17. Βλ. J. P. Sartre. *L'Être et le Néant* σελ. 58.
18. Βλ. J. P. Sartre. *L'Être et le Néant* σελ. 57.
19. Βλ. ἐν. ἀν. σελ. 58.
20. Βλ. Fr. Jeanson. *Le problème moral et la pensée de Sartre* σελ. 202 ἐπ.
21. Βλ. J. P. Sartre. *L'Être et le Néant* σελ. 59.
22. Βλ. J. P. Sartre, ἐν. ἀν. σελ. 60.
23. Βλ. J. P. Sartre. *L'Être et le Néant* σελ. 61.
24. G. Marcel. *Homo Viator* σελ. 238.

25. Βλ. J. P. Sartre. *Les Chemins de la Liberté*, t. II. *Le Sursis*, σελ. 285.
26. Βλ. J. P. Sartre. *L'Être et le Néant* σελ. 700 ἐπ.
27. Βλ. R. Campbel. *Jean-Paul Sartre ou Une littérature philosophique*, σελ. 45.
28. Βλ. N. Heidegger. *Sein und Zeit* σελ. 331. *Der Sinn des Daseins ist die Zeitlichkeit*.
29. Ἡ μόνη στὴ γλῶσσα μᾶς ἐργασία γιὰ τὸν Οὔσερλ εἶναι τοῦ κ. Κ. Δ. Γεωργούλη στὸ περιοδικὸ «Γράμματα» τοῦ Ἀπριλίου 1947: «Ἡ Ὑπαρξιακὴ φιλοσοφία καὶ οἱ πρόδρομοί της». Ἀπὸ τὴν ὡραία ἐργασία τοῦ κ. Κ. Γεωργούλη, λείπει τὸ ἱστορικὸ βλέμμα. Δὲν μᾶς δίνει τὴν «πορεία» τοῦ πνεύματος Οὔσερλ πού στὴν τελευταία του συγγραφικὴ δράση μὲ τὴν ἐπίμονη διερεύνηση πού κάνει τοῦ *Lebenswelt* παρουσιάζει κείμενα πού ἀναδίνουν καθαρὸς ὑπαρξιακούς τόνους.

